

chronotop indication actualizes the symbols-images of space, a road symbol and a road crossing (section) as a virtual location of a lyrical subject, the topos of a steep, a river as the indication of the boundary space, etc.

Key words: a symbol, chronotop, poetic vision of the world.

УДК 82-09 «20» Кононенко

Ольга ХАМЕДОВА

к. філол. наук, доцент,
Донецький національний університет

НАРАТИВНІ МОДЕЛІ МАЛОЇ ПРОЗИ Є. КОНОНЕНКО

У статті виявляється наративна специфіка малої прози Є. Кононенко, визначаються наративні моделі та типи нараторів в оповіданнях і новелах. Обґрунтовується, що об'єктивна манера викладу значно трансформована: через автобіографічні деталі, емоційно-оцінні судження вона набуває ліричного забарвлення. Автодієгетичний наратив з антигероєм застосовується для викриття патріархальних стереотипів.

Ключові слова: наратор, гетеродієгетичний наратив, гомодієгетичний наратив, автодієгетичний наратив.

Є. Кононенко – відома письменниця, авторка романів, повістей, кількох збірок новел. Її художня проза привернула увагу багатьох критиків і літературознавців (С. Грабовський, Н. Зборовська, С. Матвієнко, Г.-П. Рижкова, О. Соловей, М. Стріха ін.). Проте дослідників зацікавили насамперед її романи «Імітація» та «Зрада», а малу прозу письменниці ґрунтовно не проаналізували. Її збірка «Три світи» (2006) об'єднала вибрані новели й оповідання, які були написані в 1990-і роки. Героїні Є. Кононенко – це інтелігентні жінки пострадянської доби. Як відзначила Н. Зборовська, у творчості

Є. Кононенко «йдеться про психологічну жіночу ситуацію в час великих суспільних перемін» [2, 59].

Мета статті – виявити наративну специфіку малої прози Є. Кононенко, визначити наративні моделі, втілені в її оповіданнях і новелах. В оповіданнях Є. Кононенко виділяємо дві основні наративні моделі: гетеродієгетична (третьоособова) і гомодієгетична (першоособова). Більшу частину збірки складають твори з третьоособовою формою викладу з гетеродієгетичним наратором. Л. Мацевко-Бекерська визначає цю розповідну інстанцію як «сконструйовану автором фікційну особу, що висловлюється в епічному творі, надавця викладу, в якому народжувався, творив і розвивався зображений у творі художній світ: фабула, персонажі, тло подій» [7, 1]. У більшості творів («Три світи», «Елегія про старість», «Бра над ліжком» та ін.) авторка відмовилася від розповіді всезнаючого наратора та «актуалізувала наратора експліцитного» [1, 2]. Він відкрито не виявляє свого ставлення до зображуваного, проте в читача залишається стійке враження про авторську присутність у творі. Специфіка обраної форми викладу полягає у тому, що судження розповідача непомітно виливаються у внутрішні монологи героя/героїні. У новелі «Елегія про старість» жінка похилого віку переглядає власні життєві принципи, роздумує про помилки в минулому. Наратор вдається до зміни часо-просторової позиції за допомогою хронологічної ретроспекції. Наратив розмикається спогадами героїні про зраду чоловіка, свою багаторічну самотність. Вона шкодує, що не знайшла в собі сили його вибачити замолоду. Таким чином проводиться думка про здатність до прощення як визначальну рису зрілої особистості.

В оповіданні «У неділю рано» розповідь наратора надзвичайно стисла, вона подекуди зливається з невластивим прямим мовленням героїні. Лаконічні коментарі наратора окреслюють безрадісне життя героїні, яка почувається самотньою в родині. Вона пише вірші, проте ні чоловік, ні свекруха не сприймають її

творчості. Ретроспективно подані спогади героїні про несподівану зустріч із чоловіком, небайдужим до мистецтва. Наратор промовисто називає одноманітне життя обивателів «морокком», а незабутній життєвий епізод – «вогняним метеором» [3, 16]. Розповідь переривається також роздумами героїні про неможливість поєднання двох світів – обивательського животіння з його приземленими потребами і світу творчого, насиченого яскравими подіями. Опозиція «духовне/ матеріальне» акцентує провідний конфлікт багатьох творів Є.Кононенко.

У цьому оповіданні наратор є виразником авторської свідомості, а в характері самої героїні втілені автобіографічні риси. Як стверджують дослідники, травматичний життєвий досвід стає джерелом жіночої творчості, тому нагальним завданням літературознавства є «аналіз перетворення автобіографічної самотності на літературу» [2, 57]. У співчутливих нотках, пронизливо-сумній тональності розповіді читач відчуває близькість світоглядних позицій наратора і героїні. І.Папуша, дослідник наративної структури української прози ХХ століття, наголосив, що, «незважаючи на використання розповіді від третьої особи, література набуває дискурсивних ознак, що виявляється в лірицизмі, автобіографічності тощо» [6, 1]. Завдяки суб'єктивованій манері розповіді читачі відчувають «емоційну залученість до твору», а авторка досягає «фузії реципієнта з твором» [5, 325].

В оповіданнях «Драні колготи», «Нові колготи» суб'єкт викладу також відкрито не виявляє свого ставлення до зображуваних подій, його оцінка прочитується в підтексті. Наратор характеризує традиційний спосіб життя подружжя в патріархальному світі: «він сказав, вона зробила» [3, 47]. При цьому розповідач говорить тільки те, що відомо і персонажам, тобто можемо відзначити «внутрішню фокалізацію» наративу (Ж.Женетт). Водночас у творі збільшується питома вага діалогів і монологів, які стають важливими засобами характеристики

персонажів. Так, саме в діалогах розкривається сутність чоловіків, які жінок сприймають як власні речі, товар, що має ціну.

У новелі «П'ять хвилин ніжності» наратор – не лише незворушний свідок зображуваних подій. Він посідає синхронну щодо дії позицію і здатний проникнути у свідомість персонажа. Через невластне пряме мовлення відбивається перебіг думок героїні, яка їде у передмістя до коханого чоловіка за «п'ятьма хвилинами ніжності», тому певною мірою третьоособова нарація нагадує усноповідну структуру: «Як завжди, на підході, серце забилося, як у юної дівчини. Я сама вирішила приїхати сюди ніби ненароком. Ніхто не змушував мене. Це мій вибір. Моя свобода» [3, 126]. Розповідач експресивно окреслює небезпечну ситуацію, в яку потрапляє жінка по дорозі. Стислі, ніби обірвані, речення, імітують усне мовлення: «Так, в неї була зовсім не така сумочка. Цю носять на коротенькій лакованій ручці. А її одягалась на плече. Тепер їй по-справжньому страшно» [3,127]. Наратор вдається до емоційно забарвленого тону, використовує риторичні запитання («Чому жінки такі дурні?»). І. Папуша називає це своєрідною формою розповіді, в якій «дискурсивні елементи проступають у вигляді оцінок і характеристик, загальних міркувань дискурсивного типу, логічних членувань, які маркують слово «іншого»» [6, 1]. Тому в цьому творі можемо говорити про своєрідну суб'єктивовану форму розповіді.

В оповіданні «Весна» також майстерно поєднуються об'єктивна і суб'єктивна форми викладу. Характеристика розповідача є найбільш промовистою, коли йдеться про невлаштоване особисте життя героїні. Проте для зображення непростих стосунків жінки з сином-підлітком авторка вдається до першоособової форми викладу. До твору вмонтовується лист подруги сина, що випадково потрапляє до рук матері. Першоособовий наратив від імені подруги сина – це лише вставна історія, проте вона виявляє недовіру і відчуженість у

стосунках між поколіннями і розкриває традиційний конфлікт батьків і дітей, втілений у цьому творі. У цьому творі «автор розподіляє дискурс між різними дійовими особами», це «один із варіантів письма, в якому дискурсивні елементи переважають над розповідними» [6, 1].

У деяких творах Є. Кононенко коментарі третьоособового наратора зведені до мінімуму або майже відсутні. Новела «Поцілунок у сідницю» побудована як суцільний діалог між двома персонажами: матір'ю і дорослою донькою. Суперечка матері та дочки виявляє їхні протилежні погляди на життя, призначення жінки, виховання дітей. Не оминає авторка і гендерного питання, адже кожна з героїнь втілює певну іпостась жінки («домогосподарка», «творча особистість»). Наратор не коментує позиції персонажів, а дає можливість читачеві самостійно зробити висновки.

В оповіданнях «Шантаж» і «Випередила» наратором виявляється безпосередній учасник подій. Твори побудовані як монологи чоловіків, які звинувачують жінок у своєму нещасливому житті. Авторка вдається до першоособової оповіді як до засобу викриття чоловічої моделі поведінки в сучасному світі. В оповіданні «Шантаж» втілений тип «мамія», який не здатний до самостійного життя. Його власні інтереси не виходять за межі побуту, а єдина пристрасть – це «домашня їжа» [3, 76]. Недаремно Н. Зборовська культ їжі, втілений у творах І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, пов'язує із втратою українськими чоловіками «динамічного буття в колоніальних умовах, що веде до отупіння та виродження національного роду» [2, 62]. У творі вольова, рішуча жінка зображується крізь призму сприйняття слабкого і безпорадного чоловіка. Оцінки оповідача її вчинків, суджень є суб'єктивними, а коментарі – експресивними («божевільна», «навіжена дівка»). Перед читачем розкривається традиційний погляд чоловіка на жінку: вона є втіленням хаосу, темряви, її думки – нелогічні, а вчинки – небезпечні. Водночас

судження оповідача-героя викривають насамперед чоловічі слабкості та вади, таким чином осміюється чоловік. Н. Зборовська одним із чинників, які впливають на задоволення у жіночій творчості, називає «осміювання чоловіка, що стає своєрідним символічним способом повернення жінки у свою власну значущість у негативній ситуації» [2, 60]. Є. Кононенко наголошує, що в сучасному світі патріархальні цінності нівельовані, а гендерні ролі змінені.

У творі «Випередила» монолог чоловіка підтверджує, що він мислить патріархальними стереотипами: «Мале коло – це побут. Велике коло – світ. Чоловікові слід обертатися великим колом, жінці – малим» [3, 101]. Коли ж його кидає жінка і він змушений «обертатися малим колом», життя для нього стає трагедією. Чоловік виявляє свою безпорадність у вихованні малого сина, не може поєднати побутові клопоти і роботу. Авторка за допомогою оповіді відкриває перед читачем найпотемніші почуття персонажа, його егоїстичні думки і вчинки. У монологі виявляються визначальні риси характеру: самолюбство, безвідповідальність. Жінка для нього – «вперта, як ослиця», теща – «народна артистка погорілого театру», рідний дід – «бедлам». Оповідь героя експресивна, часто переривається емоційними вигуками, риторичними запитаннями. На нашу думку, саме жінка – це гіпотетичний читач оповідань, в яких головним суб'єктом викладу є чоловік. Історія «поневірянь» чоловіка викликає лише іронію та сміх у читачок (адже, за словами одного персонажа, «хоч один тато відчує себе у бабській шкурі»), у той час як читачі-чоловіки часто заявляють про своє несприйняття або шок від прочитаного [4, 1].

У проаналізованих оповіданнях можна відзначити класичне «послідовне повісткування», коли наратор розповідає про минулі події. Ж. Женетт наголошує, що для класичної розповіді від третьої особи дистанція між моментом розповіді та історії не визначена і не важлива. Проте в деяких творах Є. Кононенко

інколи трапляються паузи, тобто позачасові зображення, які традиційно збігаються з пейзажем та інтер'єром. «Пауза – це не зупинка у повістуванні, це зупинка в історії» [8, 2].

Урбаністичні пейзажі Є. Кононенко яскраві, колоритні, документально точні. Для письменниці Київ – Місто з великої літери («Три світи»). Красу його історичного центру, середмістя, тонко відчують її персонажі-інтелігенти. В оповіданні «Три світи» Дніпро «поєднаний таємними судинами із кровоносною системою» головного героя – юного киянина [3, 7]. Пейзажі виконують психологічну функцію, вони суголосні настроям персонажів. Так, зображення весни в місті допомагає розкрити внутрішній стан героїні, закоханої жінки, яка з нетерпінням чекає на побачення («Весна»). Осінній міський пейзаж в оповіданні «Колосальний сюжет» уповільнює дію, відкладає саму розповідь, проте характеризує пригнічений стан персонажа.

Авторка не ідеалізує місто, навпаки, зображує максимально реалістично його «неспокійні вулиці», «прокурені кав'ярні», «убогі кам'яниці» [3, 61]. Топоніми (гора Хорив, Щекавиця, Поділ, Куренівка, Боричів Тік та ін.) надають творові неповторного локального колориту. В оповіданні «Режим» залізничний вокзал зображується через слухові відчуття героя: «Під склепінням залізничного вокзалу реве багатоголосся. Він уже знає цей ефект: іноді сума какофоній дає несподівану гармонію. У гуркоті він уже розрізняє скрипки і труби» [3, 97]. Київ у сприйнятті персонажів постає великим, рухливим, гамірним містом, яке втілює «пульс», «серцевину життя» [3, 63].

Інтер'єри міських квартир виконують іншу функцію: вони промовисто характеризують соціальне становище персонажів. Мешканці «трьох світів» співіснують поряд у київських комунальних квартирах. Приналежність до «третього» світу (світу інтелігентів, митців) визначається в тому числі через інтер'єр: «рядки книжок височіли до стелі старовинної кімнати.

Картини і фотографії на стіні нагадували олтар. У цій кімнаті хотілося молитися, хоча, власне, ікон у ній не було» [3, 10].

Отже, в новелістиці Є. Кононенко вдавалася до різноманітних повістувальних форм. Об'єктивна манера викладу значно трансформована: через автобіографічні деталі, емоційно-оцінні судження вона набуває ліричного забарвлення. Специфіка обраної форми художнього викладу полягає у тому, що судження розповідача непомітно виливаються у внутрішні монологи і невласне пряме мовлення героя. Авторка заглиблюється у внутрішній світ людини, що виявляється у структурі наративу через внутрішню фокалізацію епізодів. До першоособового викладу письменниця вдається для безжального викриття чоловічих вад, яке має на меті нівеляцію патріархальних стереотипів. У творах, в яких осміюється чоловік, втілений автодієгетичний наратив (О. Ткачук), а головним суб'єктом викладу є антигерой, тобто «герой із негативним атрибутами» [9, 13]. Авторську стратегію викладу реалізують гетеродієгетичний наратор в екстрадієгетичній ситуації (розповідає історію, в якій він не виконує функції персонажа) і гомодієгетичний наратор в інтрадієгетичній ситуації (оповідається власна історія). Подальші наратологічні дослідження сучасної української художньої прози вважаємо необхідними і перспективними.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Деркач* Л.М. Наративні моделі у прозі Валер'яна Підмогильного: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.06 / Л.М. Деркач. – К., 2008. – 20 с.
2. *Зборовська* Н. Феміністичний триптих Євгенії Кононенко в контексті загальноукраїнської проблематики / Ніла Зборовська // Слово і Час. – 2005. – № 6. – С. 57-68.
3. *Кононенко* Є. Три світи : Вибрані новели / Євгенія Кононенко. – Львів : ЛА „Піраміда”, 2006. – 152 с.
4. *Кононович* Л. Фемінізм від Євгенії Кононенко // Режим доступу : <http://culture.unian.net/ukr/detail/188723>

5. *Література. Теорія. Методологія* / Упор. і наук. ред. Д. Уліцької. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 543 с.
6. *Папуша І. Між розповіддю і дискурсом: українська література в наративній перспективі* // Режим доступу : <http://papusha at.ua/pub/1-1-0-32>
7. *Папуша І. Що видно у дзеркалі наратології?* // Режим доступу : <http://papusha at.ua/pub/3-1-0-40>
8. *Папуша І. Анализ повествовательной техники А.И. Куприна в повести «Поединок»* // Режим доступу: <http://papusha at.ua/pub/1-1-0-31>
9. *Ткачук О. Наратологічний словник* / Олександр Ткачук. – Тернопіль: Астон, 2002. – 173 с.

АННОТАЦІЯ

Ольга Хамедова. Нарративные модели малой прозы Е. Кононенко

В статье проанализирована нарративная специфика малой прозы Е.Кононенко, определены нарративные модели и типы нарраторов в рассказах и новеллах. Обосновывается, что объективная манера изложения значительно трансформирована: автобиографические детали, эмоциональные суждения придают ей лирическую окраску. Автодигетический нарратив с антигероем разоблачает патриархальные стереотипы.

Ключевые слова: нарратор, гетеродигетический нарратив, гомодигетический нарратив, автодигетический нарратив.

SUMMARY

Olga Khamedova. The narrative models of E. Kononenko's stories

In the paper narrative models and narrator's types are determined in the stories by E. Kononenko. The objective manner of narration is transformed by emotional judgments and autobiographical details and become more lyrical. The antitype convicts of Patriarchal stereotypes in the stories from the first person.

Key words: narrator, objective manner of narration, the subjective manner of narration, statement from the first person.